

Roslyak R.

National cinema and the Ukrainization: 1920s – early 1930s

Ukrainization of cinema is associated primarily with an era of national and cultural revival in the 1920s. However, it should not be forgotten that the first steps in the process of Ukrainization of the "tenth muse" date back to at least 1918. It is at that time when the cinematographic section of the Central Administration of Arts and National Culture of the Ukrainian State developed a bill that obliged to title all films in Ukrainian language.

After several unsuccessful attempts, the Bolsheviks finally seized power in Ukraine in 1920, trying to keep it in different ways. The introduction of the New Economic Policy, which started in 1921 (replacing the "war communism"), and of the indigenization policy, were the forced temporary measures designed to weaken the resistance of the Ukrainians.

The indigenization policy (called Ukrainization in Ukraine) was sanctioned in April 1923 during the XII Congress of the Russian Communist Party (of Bolsheviks). The Congress recommendations included: to form the state bodies of the national republics primarily out of local people who know the language, customs and manners of the respective nations; to ordain special laws that would ensure the use of the native language in all state institutions.

On July 27, 1923, a decree "On implementation of the Ukrainization of the educational and cultural institutions" was issued in Ukraine. This decree undertook the obligation to secure the education and training of Ukrainian people in their native language.

Meanwhile, within the sphere of the film industry it was planned to produce the titles in Ukrainian for foreign films on agriculture, as well as for some scientific and agitational films. Out of the feature films, the Ukrainian titles were planned for "Ostap Bandura" film.

The easiest task was to title the films in Ukrainian. Generally, the process of titling the films in Ukrainian language was carried out quite successfully. Russian language appeared in the titles only in exceptional cases.

The lack of specialists in Ukrainian language and of the common rules of spelling negatively affected the quality of titling. This problem was eliminated in 1928, when the spelling rules in Ukrainian language were approved.

In parallel with the films' titling, the transition to the advertisement in Ukrainian was carried out. According to the current legislation of the time, the advertisements and posters had to be submitted in Ukrainian, but simultaneously the use of another language was allowed.

While no specific difficulties accompanied the production of the titles and promotional materials in Ukrainian, the situation of the thematic planning was much more complicated. Ukrainian history could inspire many potential film plots, however there were not enough specialists, capable of writing the film script of the appropriate level. The problem of the lack of screenwriters (there were only few Ukrainians among them) was pointed out by Mykola Skrypnyk, the Commissar of Education, in his speech on April 2, 1927.

The cutting back of the Ukrainization processes began in the early 1930s, although the official document on this matter was not approved. At that time Ukrainian cinema lost its autonomy, which negatively affected the intensity of the Ukrainization process.

However, even under such circumstances the leaders of the Ukrainian Soviet State stood up to protect the Ukrainian language in cinema. For instance, on April 1, 1932, Stanislav Kosior, the Secretary of the Central Committee of the Communist Party of Bolsheviks of Ukraine, wrote in a letter to the Central Committee of the All-Russian Communist Party of Bolsheviks about the negative consequences of the All-Union Cinema Association's activity. The letter highlighted the fact that the federal authorities avoided the production of films in Ukrainian.

Nonetheless, as a result of the Ukrainization, domestic cinema acquired distinct national features. Ukrainian themes became the leading ones, but at the same time a lot of attention was given to other nationalities – Jews, Russians, Tatars. The titles in Ukrainian were produced not only for domestic films, but also for the foreign films that were screened and used in the domestic market. The transition to Ukrainian language also took place in the motion picture advertising.

Proposed publication does not purport to be exhaustive. The in-depth studies of specific publishing trends (such as the impact of the Ukrainization processes on personnel policies) are the promising areas of further scientific research.

Keywords: ukrainization, cinema, titration, advertising.

УДК 271.2(477)"19/20"

Ластовська Оксана Леонідівна
старший науковий співробітник

**СУЧАСНА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРАВОСЛАВНИХ МОНАСТИРІВ КИЄВА:
ПОСТАНОВКА ПИТАННЯ**

Аналізується стан вивчення історії православних монастирів Києва за роки незалежності України. Визначаються основні напрями (біографістика, некрополістика, пам'яткознавство, археологія та ін.), в яких йшов процес розвитку історичної науки та характеризуються досягнення істориків у цьому питанні. Розглядаються результати досліджень вчених стосовно Києво-Печерського, Михайлівського Золотоверхого, Кирилівського, Софійського, Введенського та інших монастирів. Відзначається перспективність подальших розвідок у цьому напрямі та створення узагальнюючих праць з історії і історіографії монастирів та чернецтва.

Ключові слова: історіографія, Київ, православні монастирі, чернецтво, печери, археологія, некрополь.

Безперечною першістю у сучасних дослідженнях користуються монастирі Києва. Це й зрозуміло з огляду на низку чинників: по-перше, Київ – одне з найдавніших міст України, в якому вперше

з'явилися монастирі, по-друге, саме тут чернецтво за своєю історією є найбільш тривалим у часі, по-третє, в багатьох моментах саме монастирі цього міста стали зразком для наслідування в чернечій практиці інших регіонів, по-четверте, саме тут з'явилися монастирі, що стали для всього православно-го світу святинями, осередками православної культури.

У центрі уваги досліджень сучасної історіографії насамперед Києво-Печерський монастир. В пострадянський період про цю обитель було написано чи не найбільшу кількість наукових і популярних досліджень. Виділяє їх те, що вони найбільш різнопланові, представлені в різних наукових напрямках і жанрах: сучасні історичні, археологічні, біографічні, джерелознавчі, пам'яткознавчі, мистецтвознавчі тощо. Серед них відчутно бракує при цьому історіографічних. До останніх можна віднести, зокрема, дослідження К. Крайнього та В. Ластовського [19; 22].

Найчастіше наукові дослідження публікувалися співробітниками Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника, який і розміщується на території колишнього Києво-Печерського монастиря та головним завданням якого якраз і є вивчення минулого саме цієї місцевості, збереження та популяризація пам'ятки. В хронологічному плані ці дослідження мають досить широкі рамки, які виходять за межі існування тільки одного монастиря. Те саме можна сказати і про інші аспекти наукових інтересів (біографістика, культурні контакти, міжцерковні зв'язки, суспільна ситуація тощо).

Провідними науковими виданнями, в яких найбільше публікувалося матеріалів з історії Києво-Печерського монастиря, стали "Лаврський альманах" та "Могилянські читання". Звичайно, вони були представлені й в інших виданнях.

Початок вивченню історії Києво-Печерського монастиря в сучасний період був покладений на межі переходу політичної системи від радянської до демократичної. Вже у 1992 р. в стінах Києво-Печерського заповідника було видано колективну монографію, присвячену цій темі [28]. Характерною її особливістю стала участь у проєкті співробітників інших наукових закладів – П. Голобуцького з Київського університету культури, О. Гуржія та ін. з Інституту історії України. Водночас книга охоплювала не лише період історії самого монастиря, а й історію створення та діяльності на його території Державного історико-культурного заповідника. Вже тоді концептуально в монографії було визначено генетичний зв'язок Києво-Печерської лаври з українською історією (а не "східнослов'янською") та "українською церквою". Проте, було повністю випущено з уваги історію монастиря в період середини ХХ ст. (війна та хрущовська "відлига").

Наступна узагальнююча праця з історії Києво-Печерського монастиря (підготовлена в стінах Заповідника) з'явилася аж у 2005 р. (через 13 років). При цьому вона досить суттєво відрізнялася від попередньої. Суттєво було зменшено уваги до історії монастиря (можна навіть говорити про схематичність викладу), але натомість більше місця відводилося під дослідження пам'яток історії та архітектури на його території [17].

У стінах заповідника робота велася досить плідно в різних напрямках. Досліджувалися періоди від давньоруського часу до сучасності. Кожен із них має певні проблеми, які ще потребують детального і всебічного вивчення. Про давньоруський період писали М. Ткаченко, Є. Кабанець, І. Жиленко та ін. На період Нового часу зосереджували увагу М. Васильєв, К. Хоменко, Д. Телегін та ін. Новітній час перебував в центрі уваги Р. Качана, А. Чередниченко та ін.

Низка публікацій Є. Кабанця була спрямована на проблеми, пов'язані із Успенським собором, зокрема на пошук відповіді щодо походження т. зв. "успенської" топоніміки у зв'язку із ранньою історією монастиря. Автор дійшов висновку про мотиви цієї символіки: 1) патронімічні (як наслідування Св. Гори), 2) інфернальні або хтонічні (як повне зречення мирського життя), 3) охоронні чи рятувальні (як вшанування посмертних богородичних реліквій) [14, 61]. При цьому мотиви, з точки зору дослідника, вкладаються в схему державотворчого процесу Русі. Водночас переконаність у своїй правоті дала змогу автору в наступній публікації допустити деякі помилки (як методологічного, так і фактичного характеру). Зокрема, він вважав, що початок традиції "успенської" символіки йде саме від Києво-Печерського монастиря (до речі, не наводить жодного аргументу на користь цієї ідеї!) "із будівництвом величного кафедрального собору якого були пов'язані царгородські влахернські реліквії" [15, 53]. Але ж загальновідомо, що кафедральним на Русі був Києво-Софійський собор, а на території Печерської обители єпископська кафедра ніколи не розміщувалася, більше того, на сьогодні вже не викликає сумніву існування певної опозиційності цього монастиря до влади в часи Русі. В іншій інформації на підкріплення своєї теорії дослідник навіть приклад з існуванням у давньоруський період Успенського собору в Каневі [15, 55]. Змодельювавши за краєзнавчими публікаціями побутування відносно цього храму дві назви ("св. Георгія та Успіння") "за посвятою окремих віктарів", він не звернув уваги на те, що джерела вказують на інше: у давньоруський час у Каневі був лише Георгіївський собор, а Успенським він став лише наприкінці XVI ст. (більш ранніх відомостей не існує).

З різних аспектів вивчала історію монастиря і М. Ткаченко: в одному випадку – крізь призму розвитку у ньому діяльності книжників Никона та Іоанна, яких вона вважає слід вважати не лише церковно-політичними діячами, але й безпосередніми попередниками Нестора-літописця [32]; в іншому – намагаючись розв'язати питання про ранню архітектуру Успенського собору [33].

Достатньо різнопланові дослідження проводив М. Васильєв. Зокрема, у сфері його інтересів перебували стосунки монастиря із владою. Він наголошував, що існування суперечностей між світською і цер-

ковною владами досить давні, що зумовлюється набуттям монастирями "значення могутніх феодалів". У випадку ж Києво-Печерського монастиря його суперечності із російською владою тривали протягом всього XVIII ст. А найяскравіше вони проявилися в часи спорудження у Києві Печерської фортеці. Автор вважає, що в результаті цього протистояння "економічна база Печерської лаври та її володіння була підірвана" [5, 14]. В окремих публікаціях він досліджував приписні до Києво-Печерської обителі монастирі [6].

Поодинокі праці стосувалися правового статусу та внутрішньої організації монастиря. Так, у 1996 р. з'явилася досить коротка і достатньо загального плану розвідка А. Денисенка щодо первинних правил чернечого життя [9]. По суті ж, історик переказує зміст статуту, запровадженого ігуменом Феодором Студитом (759-826) у Студійському монастирі в Константинополі, оскільки впевнений, що "власне цей статут діяв обителі Печерській".

Не були дослідниками забуті й інші відомі (чи менш відомі) монастирі Києва. Тут спочатку варто звернути увагу на досить значну і різноманітну кількість публікацій щодо собору Св. Софії, при якому певний час діяв і Києво-Софійський монастир. Відрізняє її майже повна відсутність досліджень історії цієї обителі, яка існувала у 1632-1786 рр. Якщо взяти для прикладу публікації у "Софійських читаннях" за 2007-2013 рр., то із 150 позицій лише 1 з них була присвячена самому монастирю [26]. Її автор Ю. Мінець справедливо наголосила на існуванні не з'ясованого факту чи існував цей монастир у давньоруський час і польсько-литовську добу до поч. XVII ст. Вивчаючи ж саме його історію автор дійшла висновку, що "в ранньомодерну, а ще сильніше – в модерну добу на прикладі монастиря Святої Софії в Києві ми можемо спостерігати, що чернецтво втратило уявлення про самоцінність та самоціль чернечого служіння" [26, 344]. До речі, аналогічну думку вона висловила і з приводу російської влади у зв'язку з секуляризаційною реформою 1786 р., коли монастир був ліквідований: "...автори цієї реформи вже цілком втратили розуміння, мети, принципів та ідеї чернецтва" [26, 344].

На історії цього монастиря зупиняла свій погляд і О. Прокоп'юк, намагаючись охарактеризувати його статус і внутрішнє життя [29]. На деяких його особливостях вона наголошувала в контексті свого більш широкого дослідження, присвяченого Київській духовній консисторії XVIII ст., зокрема на участі ченців у її діяльності [30, 95-96]. Також, характеризуючи стосунки чернецтва і запорозького козацтва, звернувся до теми Києво-Софійського монастиря і О. Кузьмук [20, 107-117].

Взагалі, складається враження, що акцентування вченими уваги на дослідженні Софійського собору відсовує історію монастиря на другий план. Те ж саме стосується й діяльності київських митрополитів, резиденція та органи управління яких знаходилася на його території.

Києво-Кирилівський монастир відомий ще з XII ст. і пов'язаний із династією чернігівських князів Ольговичів, однак досліджувався істориками не надто активно. Увага здебільшого зверталася на його історико-архітектурне значення. Так, у 1999 р. з'явилася узагальнююча монографія саме в цьому контексті, підготовлена відомим істориком української архітектури Т. Кілессо, в якій було представлено розвиток ансамблю обителі [16]. Пізніше активні історичні аспекти цього монастиря досліджували І. Марголіна та В. Ульяновський [24; 25].

Значна кількість досліджень була присвячена історії Києво-Флорівського монастиря, причому більшість із них належить О. Крайній.

Стосовно деяких монастирів маємо лише одиничні публікації. Наприклад, з приводу Києво-Введенського монастиря Пресвятої Богородиці, який з'явився наприкінці XIX ст. завдяки зусиллям М.О. Єгорової, вдови загиблого капітана у Кримській війні. В публікаціях, як правило, його історія розкривається досить коротко – з 1878 р. (заснування громади) до 1934 р. (закриття обителі) [31]. Іноді увага акцентується на історії будівель цього монастиря, проблемах з їх реставрацією [13].

У центрі уваги науковців перебував і Києво-Михайлівський Золотоверхий монастир, стійкий інтерес до історії якого підігрівався двома факторами: по-перше, відновленням Михайлівського собору у 1996-2000 рр. і, по-друге, розташуванням на його території Київської православної богословської академії УПЦ КП, в якій почали працювати відомі фахівці з історії Церкви в Україні (Ю. Мицик, І. Преловська, Д. Степовик, О. Спінул та ін.). Керівництво УПЦ КП активізувало підготовку наукових кадрів своєї конфесії, в результаті чого багато уваги було зосереджено на їх роботі в архівних установах, пошуку нових матеріалів та поглибленні вивченні історії Церкви. В результаті в стінах Києво-Михайлівського монастиря почали проводитися наукові конференції, присвячені його історії, із залученням провідних фахівців не лише Церкви, а й вищих навчальних закладів, музеїв та наукових установ. Безпосереднім наслідком цього процесу стала поява у 2013 р. узагальнюючої монографії з історії монастиря за авторства митрополита Димитрія (Рудюка) та протоієрея Віталія Клоса [11]. При цьому слід згадати і два їх більш ранніх видання, присвячені цьому ж питанню (2007-2010 рр. [10; 11]). В цілому історія монастиря тут була представлена ретроспективно, починаючи від його заснування.

Інколи про існування деяких монастирів можна отримати лише коротку інформацію, яка розкриває складність їх існування в окремих суспільно-політичних ситуаціях. Так, В. Гордієнко оприлюднив матеріал про розгром підпільного монастиря у Києві в 1939 р., в якому "ченці, черниці, послушники та послушниці вступали в фіктивні шлюби і влаштовувалися на роботу на підприємства Києва" [8, 16]. Крім того, цікавим є ще й факт про існування у монастирі каси взаємодопомоги та його зв'язки з іншими підпільними монастирями України. Принагідно, слід зауважити, що феномен підпільних монастирів радянської доби в українській історіографії поки що залишається поза увагою сучасних істориків.

У деяких випадках можна зустріти й узагальнюючі дослідження з історії київських монастирів. В цьому напрямі достатньо плідно працював М. Яременко (вихованець відомого історика В. Ульяновського), зосередившись на вивченні матеріалів в рамках XVIII-го ст. Зокрема, аналізуючи документальні матеріали 1721-1740 рр. з приводу формування особового складу чернецтва 7 київських чоловічих монастирів (в т.ч. Видубицького, Софійського, Петро-Павлівського, Кирилівського та ін.), він дійшов висновку, що ці "складні процеси... негативно вплинули на їх функціонування в цілому" [37]. Пізніше всі його дослідження були втілені в монографії.

У сучасній історіографії багато уваги приділялося питанням, пов'язаним із пам'яткознавчими аспектами монастирів Києва. Ці дослідження мають певну особливість, адже їх завданням є не лише вивчення існуючої пам'ятки. В окремих випадках можливе дослідження і вже зниклої. Як приклад, можна навести ситуацію із знищеною у 1936 р. дзвіницею Києво-Кирилівського монастиря, автором якої був відомий архітектор І. Григорович-Барський. Оскільки на початку XXI ст. було підняте питання про можливе її відновлення, відомі історики І. Марголіна та В. Ульяновський провели відповідне дослідження архівних документів, пов'язаних із нею [25].

Порятунок монастирських будівель, їх реставрація і відновлення стали з 90-х років XX століття регулярною темою у наукових публікаціях. При цьому акцентувалася увага саме на їх значенні як пам'яток історії і культури. Досить багато інформації дослідники почали подавати з приводу тих подій, в результаті яких здійснювалися перебудови монастирів, нищення їх оригінального інтер'єру. Оцінювалася можливість їх відновлення і проведення ремонтно-реставраційних робіт. Саме на цьому, зокрема, наголошувалося в публікації Н. Залозної-Бобровицької з приводу будівель київського Введенського монастиря [13]. Крім того, автор, по суті, представила можливість успішної співпраці в такому напрямі як церковних, так і державних та громадських організацій.

Археологічні дослідження в нових суспільних умовах і при нових методах наукового дослідження можуть давати відповіді на значущі питання із історії монастирів. Наприклад, В. Харламову вдалося ідентифікувати келію Феодосія Печерського, засновника Києво-Печерського монастиря: "Виявлена між земляними лежанками могильна яма свідчить про те, що з 1074 до 1091 р. тут справді міг знаходитися прах Феодосія, який відшукав Нестор-літописець" [34, 68].

Обов'язково слід відзначити публікацію у 2002 р. В. Шевченко, присвячену відомому українському археологу М. Брайчевському (1924-2001), котрий ще у 1967 р. ставив питання про наукове дослідження і збереження території колишнього Києво-Печерського монастиря (а на той час вже державного заповідника) та відновлення Успенського собору, причому ще й з небаченою на той час пропозицією здійснювати атеїстичну пропаганду за межами Лаври [36]. До речі, ряд його пропозицій вже тоді почали втілюватися в життя (впорядкування надгробків, дослідження підземних споруд, реставрація деяких споруд).

Найбільш регулярними археологічними дослідженнями у пострадянський період стали на території якраз Києво-Печерського монастиря (із усієї багатоманітності інших монастирів на території України). Про це свідчить і значний масив наукових публікацій. Вони засвідчили можливість вивчати територію обителів археологічними методами досить різнопланово як в хронологічному матеріалі, так і в інших аспектах (напр., за допомогою антропології).

Новим напрямом в історичній науці стало вивчення монастирських некрополів (звичайно, увага науковцями приділялася й іншим некрополям – парафіяльним, військовим, міським тощо). Найвідоміші праці з цього питання належать Л. Проценко. Дослідниками відзначався незадовільний стан поховань, в основному в контексті звинувачень радянської влади: "Гірка доля й цвинтаря XVII століття в Лаврі, за Дальніми печерами, де в Хрестовоздвиженському храмі була усипальниця київських митрополитів... Нелюдська рука "господарювала" й біля Братського монастиря на Подолі, було знищено нашу родову пам'ять" [23, 7].

В контексті пам'яткознавчих досліджень необхідно звернути увагу на вивчення дослідниками печерних комплексів монастирів. В першу чергу головна увага науковців була прикута до найбільш відомих центрів православної чернечої культури, а інформація ж стосовно периферійних монастирів оброблялася вже з проекцією саме на них. Саме тому спочатку з'явилися дослідження стосовно Києво-Печерського монастиря і древнього Києва та його околиць (де за інформацією фахівців нараховується близько 20 монастирських печерних комплексів).

У 1991 р. була видрукувана товариством "Знання" брошура С. Хведчені, присвячена печерам Києво-Печерського монастиря [35]. В ній він не лише намагався представити історію цих печер, але й визначити місце розташування невивчених ділянок. Новаторством стало залучення широкого кола картографічного матеріалу. Більше того, він навіть спробував суто гіпотетично підтримати ідею про дво- або ж багатоповерховість лаврських печер.

В подальшому тема печер Києво-Печерського монастиря лише розвивалася у різноманітних ракурсах. В деяких випадках певні ідеї висловлювалися як доконаний факт. Але в окремих випадках вони навпаки, піддавалися сумніву. Наприклад, Р. Новакович у 1994 р. зазначав: "не може пояснити сучасна наука і факту нетлінності мощей. Жодна з наукових гіпотез (природна муміфікація та штучне бальзамування) після ретельного вивчення мощей науково не підтверджена!" [27, 128].

Одночасно у Києві досліджувалися й інші печерні комплекси. Зокрема, одним із перших дослідників, хто приділив їм увагу, був Т. Бобровський, котрий вивчав печери Гнилицького та інших монастирів [1; 2]. Його наукові розвідки були розвинуті у дисертаційне дослідження, а потім і в монографію

[3; 4]. Однією з його позицій стала думка про існування кількох печерних монастирів в околицях Києва, що не були відомі із письмових джерел, але про це свідчать археологічні матеріали.

Паралельно дослідженням печерних монастирських комплексів займалися В. Дятлов щодо печер Гнилицького монастиря [12], О. Курмаз і М. Стріхар щодо печер у Китаєвській пустині [21], О. Воронцова щодо печерного комплексу Звіринського монастиря [7] та ін.

Отже, треба відзначити існування на сьогодні достатньої за кількісними характеристиками і різнопланової історіографічної основи для розробки і створення узагальнюючого історіографічного дослідження з історії монастирів Києва. Обсяг історіографічних джерел є настільки значним, що в окремі публікації важко розглянути всі питання, пов'язані з розвитком поставленої вище проблеми. Водночас ми бачимо бурхливий розвиток історичної науки в дослідженні таких питань як історія монастирів Києва, їх некрополі, печери, архітектурні пам'ятки тощо.

Література

1. Бобровський Т. Дослідження Гнилицьких печер у Києві / Т. Бобровський // Археологічні дослідження в Україні 1992 р. – К., 1993. – С. 15-17.
2. Бобровський Т. Графіті з київських підземель / Т. Бобровський // Людина і світ. – 1996. – №8. – С.17-21.
3. Бобровський Т.А. Печерні монастирі й печерне чернецтво в історії та культурі середньовічного Києва: Автореф. дис. ... канд. іст. наук / Т. Бобровський. – К., 1995. – 25 с.
4. Бобровський Т. Підземні споруди Києва від найдавніших часів до середини XIX ст. (спелео-археологічний нарис) / Т. Бобровський. – К., 2007. – 175 с.
5. Васильєв М. Монастир і військова влада під час спорудження Києво-Печерської фортеці / М. Васильєв // Лаврський альманах. – Вип. 1. – К., 1999. – С. 12-15.
6. Васильєв М. З історії приписних монастирів (володінь) Києво-Печерської лаври / М. Васильєв // Софійські читання. – К., 2007. – С. 262-266.
7. Воронцова О.А. Дослідження та відродження Звіринського печерного комплексу у Києві – середньовічної пам'ятки історії та культури України / О.А. Воронцова // Лаврський альманах. – Вип. 23. – К., 2010. – С. 7-53.
8. Гордієнко В. Українське православ'я напередодні другої світової війни / В. Гордієнко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Вип. 87-88. – 2006. – С. 14-16.
9. Денисенко А. Студійний статут Печерського монастиря / А. Денисенко // Київська старовина. – 1996. – №1. – С. 125-128.
10. Димитрій (Рудюк). Києво-Михайлівський Золотоверхий монастир / Димитрій (Рудюк), В. Клос. – К., 2010. – 344 с.
11. Димитрій (Рудюк). Києво-Михайлівський Золотоверхий монастир / Димитрій (Рудюк), В. Клос. – К., 2013. – 416 с.
12. Дятлов В.А. История Киево-Гнилицького монастыря и краткое описание его пещер / В.А. Дятлов // Сб. материалов юношеской науч.-практ. конф. г. Москвы; секция археологии. – М., 1993. – Вип. 4. – С. 15-38.
13. Залозна-Бобровицька Н. Введенський монастир – шлях до відродження / Н. Залозна-Бобровицька // Вісник УТОПІК. – 2001. – №3. – С. 81-83.
14. Кабанець Є.П. Походження Успенської топоніміки Києво-Печерського монастиря / Є.П. Кабанець // Лаврський альманах. – Вип. 1. – К., 1999. – С. 55-63.
15. Кабанець Є.П. Успенські церкви Давньої Русі (кінець X – XIII ст.) // Лаврський альманах / Є.П. Кабанець. – Вип. 2. – К., 1999. – С. 53-62.
16. Кілессо Т.С. Кирилівський монастир / Т.С. Кілессо. – К., 1999. – 135 с.
17. Києво-Печерська лавра – пам'ятка історії та культури України. – К., 2006. – 427 с.
18. Клос В., свящ. Історія Михайлівського Золотоверхого монастиря / В. Клос. – К., 2007. – 120 с.
19. Крайній К.К. Історики Києво-Печерської лаври. Федір Титов (1864-1935) / К.К. Крайній // Лаврський альманах. – Вип. 2. – К., 1999. – С. 36-40.
20. Кузьмук О. "Козацьке благочестя": Військо Запорозьке Низове і київські чоловічі монастирі в XVII-XVIII ст.: еволюція взаємовідносин / О. Кузьмук. – К., 2006. – 228 с.
21. Курмаз О. Археологічні дослідження печери "Тимофія" Св. Троїцького Китаївського скита у Києві / О. Курмаз, М. Стріхар // Матер. VI Міжнар. археолог. конф-ції студентів і молодих вчених. – К., 1996. – С. 224-226.
22. Ластовський В. Києво-Печерська лавра періоду феодалізму на сторінках "Київських єпархіальних відомостей" / В. Ластовський // Культура і мистецтво у сучасному світі: Наукові записки КНУКІМ. – Вип. 10. – К.: ВЦ КНУКІМ, 2009. – С. 64-70.
23. Левченко О. Київський некрополь: сором нашої непам'яті / О. Левченко // Старожитності. – 1992. – №8. – С. 7.
24. Марголина І.Е. Святитель Димитрий Ростовский в страницах истории Киево-Кирилловского монастыря / И.Е. Марголина // Софійські читання. – К., 2009. – С. 288-298.
25. Марголина І., Ульяновский В. Историческая судьба колокольни киевского Кирилловского монастыря / И. Марголина, В. Ульяновский // Софійські читання. – К., 2007. – С. 324-331.
26. Мінець Ю. Софійський монастир у контексті візантійських витоків форм чернечого життя / Ю. Мінець // Софійські читання. – К., 2007. – С. 338-345.
27. Новакович Р. Феномен лаврських печер / Р. Новакович // Київська старовина. – 1994. – №2. – С. 127-128.
28. Очерки истории Киево-Печерской лавры и заповедника. – К., 1992. – 288 с.
29. Прокоп'юк О. Кафедральний монастир Св. Софії: статус, функції, склад населеників / О. Прокоп'юк // Софійські читання. Проблеми та досвід вивчення, захисту, збереження і використання архітектурної спадщини. – К.: Фенікс, 2003. – С. 182-183.
30. Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721-1786 рр.) / О. Прокоп'юк. – К., 2008. – 296 с.

31. Тихенко В. Храм благодійності. До історії Києво-Введенського монастиря / В. Тихенко // Старожитності. – 1993. – №1. – С. 14-15.
32. Ткаченко М. Печерські попередники Нестора літописця / М. Ткаченко // Лаврський альманах. – Вип. 1. – К., 1999. – С. 7-11.
33. Ткаченко М. Деякі проблемні питання первісної архітектури Успенського собору Києво-Печерської лаври / М. Ткаченко // Лаврський альманах. – Вип. 2. – К., 1999. – С. 63-68.
34. Харламов В. Віднайдена келія Феодосія Печерського / В. Харламов // Київська старовина. – 1993. – №3. – С. 66-68.
35. Хведченя С.Б. Старовинні карти розкривають таємниці лаврських печер / С.Б. Хведченя. – К., 1991. – 32 с.
36. Шевченко В.П. М. Браичевський на ниві охорони пам'яток та історичного середовища / В.П. Шевченко // Лаврський альманах. – Вип. 8. – 2002. – С. 46-51.
37. Яременко М. Чернецтво київських чоловічих монастирів (1721-1740 рр.): спроба колективного портрета / М. Яременко // Київська старовина. – 2001. – №6. – С. 42-66.

References

1. Bobrovsky T. Doslidzhennia Gnyleckykh pecher u Kyevi / T. Bobovsky // Arheologichni doslidzhennia v Ukraini 1992 r. – К., 1993. – S. 15-17.
2. Bobrovsky T. Grafiti z kyivskykh pidzemel / T. Bobovsky // Ludyna i svit. – 1996. – №8. – S.17-21.
3. Bobrovsky T. Pecherni monastyri y pecherne chernectvo v istorii ta kulturi seredniovichnogo Kyeva. Avtoref. dys. ... kand. ist. nauk / T. Bobovsky. – К., 1995. – 25 s.
4. Bobrovsky T. Pidzemni sporudy Kyeva vid naidavnishykh chasiv do seredyiny XIX st. (speleo-arheologichny narys) / T. Bobovsky. – К., 2007. – 175 s.
5. Vasiliev M. Monastyr i viiskova vlada pid chas sporudzhennia Kyevo-Pecherskoi fortetsi / M. Vasiliev // Lavrsky almanah. – Vyp. 1. – К., 1999. – S. 12-15.
6. Vasiliev M. Z istorii pryypysnykh monastyriv (volodin) Kyevo-Pecherskoi lavry / M. Vasiliev // Sofiiski chytannia. – К., 2007. – S. 262-266.
7. Voroncova O.A. Doslidzhennia ta vidrodzhennia Zvirynckogo pechernogo kompleksu u Kyevi – serednovichnoi pamiatky istorii ta kultury Ukrainy / O.A. Voroncova // Lavrsky almanah. – Vyp. 23. – К., 2010. – S. 7-53.
8. Gordienko V. Ukrainske pravoslavia naperedodni drugoi svitovoi viyny / V. Gordienko // Visnyk Kyivskogo nacionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenko. – Vyp. 87-88. – 2006. – S. 14-16.
9. Denysenko A. Studiyny statut Pecherskogo monastyria / A. Denysenko // Kyivska starovyna. – 1996. – №1. – S. 125-128.
10. Димитрій (Рудюк), Клос В. Києво-Михайлівський Золотоверхий монастир / Димитрій (Рудюк), В. Клос. – К., 2010. – 344 с.
11. Dymytri (Ruduk), Klos V. Kyevo-Myhailivsky Zolotoverhy monastyr / Dymytri (Ruduk), V. Klos. – К., 2013. – 416 s.
12. Diatlov V.A. Istoriya Kievo-Gnileckogo monastyria i kratkoe opisanie ego peshcher / V.A. Diatlov // Sb. Materialov yunosheskoj nauch.-prakt. konf. g. Moskv; sekciya arheologii. – М., 1993. – Vyp. 4. – S. 15-38.
13. Zalozna-Bobrovicka N. Vvedensky vonastyr – shliah do vidrodzhennia / N. Zalozna-Bobrovicka // Visnyk. UTOPIK. – 2001. – №3. – S. 81-83.
14. Kabanec E.P. Pohodzhennia Uspenskoj toponimiky Kyevo-Pecgerskogo monastyria / E.P. Kabanec // Lavrsky almanah. – Vyp. 1. – К., 1999. – S. 55-63.
15. Kabanec E.P. Uspenski cerkvy Davnoi Rusi (kinec X – XIII st.) // Lavrsky almanah / E.P. Kabanec. – Vyp. 2. – К., 1999. – S. 53-62.
16. Kileso T.S. Kyrylivskyi monastyr / T.S. Kileso. – К., 1999. – 135 s.
17. Kyevo-Pecherska lavra – pamyatka istorii ta kultury Ukrainy. – К., 2006. – 427 s.
18. Klos V., sviashch. Istoriya Myhailivskogo Zolotoverhogo monastyria / V. Klos. – К., 2007. – 120 s.
19. Krayniy K.K. Istoryky Kyevo-Pecherskoi lavry. Fedir Tytov (1864-1935) / K.K. Krayniy // Lavrsky almanah. – Vyp. 2. – К., 1999. – S. 36-40.
20. Kuzmuk O. "Kozacke blagochestia": Viysko Zaporozke Nyzove i kyivski cholovichi monastyri v XVII-XVIII st.: evolucion vzaemovidnosyn / O. Kuzmuk. – К., 2006. – 228 s.
21. Kurmaz O., Strihar M. Arheologichni doslidzhennia pechery "Tymofia" Sv. Troickogo Kytavskogo skyta u Kyevi / O. Kurmaz, M. Strihar // M-ly VI Mizhnar. arheolog. konf-cii studentiv i molodykh vchenyh. – К., 1996. – S. 224-226.
22. Lastovsky V. Kyevo-Pecherska lavra periodu feodalizmu na storinkah "Kyivskykh eparhialnykh vidomostei" / V. Lastovsky // Kultura i mystectvo u suchasnomu sviti: Naukovi zapysky KNUKIM. – Vyp. 10. – К., 2009. – S. 64-70.
23. Levchenko O. Kyivsky nekropol: sorom nashoi nepamiaty / O. Levchenko // Starozhytnosti. – 1992. – №8. – S. 7.
24. Margolina I.E. Sviatitel Dimitri Rostovsky v stranichah istorii Kievo-Kirillovskogo monastyria / I.E. Margolina // Sofiiski chytannia. – К., 2009. – S. 288-298.
25. Margolina I., Ulianovsky V. Историческая судьба колокольни киевского Кирилловского монастыря / I. Margolina, V. Ulianovsky // Sofiiski chytannia. – К., 2007. – S. 324-331.
26. Minec Yu. Sofiiski monastyr u konteksti vizantiiskyyh vytkov form chernechogo zhyttia / Yu. Minec // Sofiiski chytannia. – К., 2007. – С. 338-345.
27. Novakovich R. Fenomen lavrskykh pecher / R. Novakovich // Kyivska starovyna. – 1994. – №2. – S. 127-128.
28. Ocherki istorii Kievo-Pecherskoi lavry i zapovednika. – К., 1992. – 288 s.
29. Prokopyuk O. Кафедральный монастир Св. Софії: статус, функції, склад населеників / О. Прокопчук // Sofiiski chytannia. Problemy ta dosvidyvchennia, zahystu, zberezhenia i vykorystannia arhitekturnoi spadshchyny. – К., 2003. – S. 182-183.
30. Prokopyuk O. Duhovna konsystoria v systemi eparhialnogo upravlinnia (1721-1786 pp.) / O. Prokopyuk. – К., 2008. – 296 s.

31. Tyhenko V. Hram blagodiinosti. Do istorii Kyevo-Vvedenskogo monastyria / V. Tyhenko // Starozhytnosti. – 1993. – №1. – S. 14-15.
32. Tkachenko M. Pecherski poperednyky Nestora litopyscia / M. Tkachenko // Lavrsky almanah. – Vyp. 1. – K., 1999. – S. 7-11.
33. Tkachenko M. Deiaki problemni pytannia pervisnoi arhitektury Uspenskogo soboru Kyevo-Pecherskoi lavry / M. Tkachenko // Lavrsky almanah. – Vyp. 2. – K., 1999. – S. 63-68.
34. Harlamov V. Vidnaidena kelia Feodosia Pecherskogo / V. Harlamov // Kyivska starovyna. – 1993. – №3. – S. 66-68.
35. Hvedchenia S.B. Starovynni karty rozkryvaut taemnyci lavrskyyh pecher / S.B. Hvedchenia. – K., 1991. – 32 s.
36. Shevchenko V.P. M. Braychevsky na nyvi ohorony pamiatok ta istorychnogo seredovyshcha / V.P. Shevchenko // Lavrsky almanah. – Vyp. 8. – 2002. – S. 46-51.
37. Yaremenko M. Chernectvo kyivskyyh cholovychyyh monastyriy (1721-1740 pp.): sproba kolektyvnogo portreta / M. Yaremenko // Kyivska starovyna. – 2001. – №6. – S. 42-66.

Ластовская О. Л.

Современная историография православных монастырей Киева: постановка вопроса

Анализируется состояние изучения истории православных монастырей Киева за годы независимости Украины. Определяются основные направления (биографистика, некрополистика, памятниковедение, археология и др.), в которых шел процесс развития исторической науки и характеризуются достижения историков в этом вопросе. Рассматриваются результаты исследований ученых относительно Киево-Печерского, Михайловского Золотоверхого, Кирилловского, Софийского, Введенского и других монастырей. Отмечается перспективность последующих исследований в этом направлении и создания обобщающих работ по истории и историографии монастырей и монашества.

Ключевые слова: историография, Киев, православные монастыри, монашество, пещеры, археология, некрополь.

Lastovska O.

Modern historiography of the Orthodox monasteries in Kyiv history: the formulation of the question

The most popular in the modern studies are Monasteries in Kyiv. Such factors contribute to this: 1) Kyiv is one of the oldest Ukrainian cities where the first monastery was founded; 2) The monasticism exists over the most long period of time there; 3) In many points exactly monasteries of this city became a models for monastic practice of other regions; 4) There exactly the monasteries emerged which became the shrines for the entire Orthodox world and the centers of the Orthodox culture.

The central place in the historiography of the monasteries in Kyiv study occupies the history of Kyiv-Pechersk Monastery. In the post-Soviet period perhaps the greatest amount of scientific and popular researches was written about this monastery. Their characteristic feature is their versatility in different scientific areas and genres: purely historic, archaeological, biographical, art, source and monuments studies, etc. However a lack of historiographic researches is obvious among them.

Often the researches have been published by the scientists of the National Kyiv-Pechersk Historical and Cultural Preserve. Chronologically these studies have a fairly broad framework that goes beyond the existence of only one monastery. The same can be said about other aspects of scientific interest (biographical, cultural contacts, interchurch relations, social situation, etc.). "Lavra Almanac" and "Mohyla Reading" are the leading scientific editions, where most materials on Kyiv-Pechersk monastery history have been published.

St Sophia, St Cyril, Presentation of the Virgin, Mezhyhirsky, St Michael, St Ior monasteries etc. were the other Kyiv monasteries to which researchers have paid much attention. In some cases, you can meet also summarizing researches on the history of Kyiv monasteries (like M. Yaremenko's studies on the history of Kyiv monasticism of the 18th century). Of particular importance in modern historiography of Kyiv monasteries are monuments study because their goal is not only to study the existing monuments, but also lost ones (like the monograph of I. Margolina and V. Ulyanovsky about destroyed in 1936 bell tower of St Cyril monastery). Also the new direction in history was the study of Kyiv monastic cemeteries (St Flor, the Pechersk Monasteries). Archaeological researches are able to provide answers to the important questions on the history of the monasteries in the new social conditions and new methods of scientific work. In the post-Soviet period they have become regular in Kyiv-Pechersk Monastery. They showed the possibility to study the monastery territory using archaeological methods in diversity of chronological material as well as other aspects (e.g. using anthropology). You must pay attention to the research of cave monastery complexes in the context of monuments studies. Most attention was given to Kyiv-Pechersk Monastery caves. At the same time the other cave complexes were studied. One of the first scholars who paid them attention was T. Bobrowsky. The idea of the existence of a number of cave monasteries in the vicinity of Kyiv is one of his concepts. They weren't known from written sources, but archaeological finds testify to them. The cave complexes of Hnyletsy, Zverynetsky monasteries and Kytayevy hermitage etc. have been studied also. Thus, we should note today the presence of a sufficient for the quantitative characteristics and diverse historiographical basis to create a generalizing historiographical research on the history of monasteries in Kyiv.

Key words: historiography, Kyiv, Orthodox monastery, monk, caves, archeology, necropolis.